

“OPERA JANRINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI”

Yuldasheva Aziza

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi

“Musiqqa san’ati” fakulteti “Musiqashunoslik” yo‘nalishi

1 kurs talabasi

Annotasiya: *Mazkur maqolada opera janrining paydo bo‘lishi va dunyo bo‘ylab rivojlanishi yoritilgan.*

Аннотация: *В данной статье описывается возникновение и развитие оперного жанра в мире.*

Abstract: *This article describes the emergence and development of the opera genre in the world.*

Kalit so'zlar: *Opera, ijod, janr, musiqa, teatr, uslub.*

Ключевые слова: *Опера, творчество, жанр, музыка, театр, стиль.*

Keywords: *Opera, creativity, genre, music, theater, style.*

Opera - bu teatr, she'riyat, raqs va musiqani birlashtiruvchi sintetik janr. Uning badiiy ta'sir vositalari chegarasiz va shuning uchun ham u musiqa sohasida yetakchi o'rinni egallaydi. Opera ta'siri XVI IvaXVIII asrlar musiqa san'atining ko'plab sohalariga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Opera tufayli cholg'u musiqasining yangi janrlari vujudga keldi: uvertura, orkestr, balet suitasi va boshqalar.

Italiya operasi - Opera Italiyada dunyoga keldi. XVII asrga kelib, Italiya, Ispaniya va Avstriyaning siyosiy qaramligidan iztirob chekib, parchalangan davlatga aylangan. Shunga qaramay, opera san'ati o'zida jo'shqin hayotbaxsh kuchni mujassam etgan Appenin orolida boshqalarga nisbatan erta gullagan Renessans davri Florensiya shahrida dunyoga keldi. Dante Aligyeri, Mikelandjelo Buonarotti va Benvenuto Chellini kabi mashhur Renessans davri san'at ustalari o'z paytida ijodiy yo'larini Florensiyadan boshlaganlar. Birinchi operalar “drama per música” deb nomlanib, “musiqali drama” degan tushunchani anglatgan. XVI asrda Djovanni Bardi (o'z davrining taniqli san'at homiylaridan biri) o'z atrofida “Florentina

kamerata” nomi bilan tarixda nomi muhrlangan jamoani tashkil etadi. Kamerata safiga iste'dodli san'at ustalari, shoir va yozuvchilar, aktyor va olimlar kirganlar. Ulaming asosiy maqsadi qadimgi yunon tragediya va dramalarini tiklashdan iborat bo'lib, Esxil, Yevripid, Sofokl asarlarini qayta tiklash yo'lida xizmat qilganlar. Florentina kamerata a'zolarining dastlabki tajribalaridan shunisi ayon boladiki,

ular o'rta asrda qahramonlarning ichki dunyosi va hissiyotlariga chek qo'yilgan

an'analarni qayta uygotishga harakat qiladilar. Buni amalga oshirishda aynan monodiya (bir ovozli kuy, musiqiy deklamalwa) inson ichki olamini ifodaviy aks etishga muqobil yo'l deb topilgan.

Opera janri yuzaga kelishida xonanda va kompozitor Yakopo Peri va shoir Ottavio Rinuchchinining qo'shgan xissalari ulkan. Yakopo Peri (1561-1633) Toskananing buyuk gersoglari- Medichilar saroyida "musiqa va musiqachilarning bosh direktori" lavozimida xizmat qilgan. Ottavio Rinuchchini esa Torkvato Tassoning shogirdlaridan biri edi. Ikkala ijodkoming sa'y-harakatlari ila yaratilgan birinchi opera "Dafna" partiturasini bizgacha saqlanib qolinmagan. Bizgacha "Evridika" operasi yetib kelgan. Uning premyerasi 1600-yil Fransiyada qirol Genrix IV va Mariya Medichilarning nikoh marosimi chog'ida bo'lib o'tgan, ushbu opera qadimgi yunon afsonasiga tayanib, uning asosida o'z kuylash san'ati va g'aroyib ovozi bilan nafaqat tabiat, insonlarni, balki xudolarni hayratga solgan ovoz sohibi Orfey haqida so'z yuritiladi. Orfeyning rafiqasi Evridika ilon zaharidan vafot etadi. O'z sevgilisini qayta hayotga qaytarish maqsadida Orfey zulmat va

o'liklar olami xudosi Aid saltanatiga tushib, undan rafiqasini qo'yib yuborishni iltimos qiladi. Orfey ovozidan hayratlanib, rozi bo'lgan Aid uning rafiqasini qo'yib yuboradi va bir shart - yorug'likka chiqqunga qadar uning nigohiga qaramaslik shartini qo'yadi. Biroq Orfey Evridikaning noligan iltimoslariga bardosh berolmay, butunlay o'z rafiqasidan ayrilishga majbur bo'ladi. Og'ir musibatni ko'tara olmagan va ilohiy ovozini yo'qotgan Orfey menadalar tomonidan tilka-pora qilinib, vafot etadi. Tabiiyki, to'y marosimida operaga bunday fojiali yakun yasash mumkin bo'lmagan, shu bois, operaning final qismida bosh

qahramonlar - Orfey va Evridika xudolar safiga qo'shilib, osmonga ko'tariladi. Rinuchchinining ushbu librettosiga Djulio Kachchini (1551-1618) qalamiga mansub yana bir opera yozilgan.

Djulio Kachchini kuychang, jozibali ijro tarovati bilan ajraluvchi bel canto (go'zal kuylash) vokal uslubining asoschilaridan biri sanaladi. Ammo Peri va Kachchini operalari, 1607-yili Mantuan gersogi saroyida sahnalashtirilgan, Alessandro Stridjo matniga yozilgan Monteverdining "Orfey" operasi mavqeyigacha ko'tarilmadi. Klaudio Monteverdi (1567-1643)- Torkvato Tasso va Uilyam Shekspir, Piter Palu Rubens va Mikelandjelo Karavadjolarning zamondoshi bo'lgan. Bir vaqtlar kompozitor Piter Palu Rubens va Mikelandjelo Karavadjol Mantuedagi gersog Gonzaga saroyida birga xizmatda bo'lgan. Kompozitor madrigallari (dunyoviy, shoirona- musiqiy janr, ona tilida ijro etiluvchi qo'shiq deb

tarjima qilinadi) T. Tasso shoirona lirikasiga, operalari esa V. Shekspir fojialariga yaqinligi bilan ajralib turadi. Ma'lumki, Monteverdi musiqaviy drama janriga ancha keksayib qolgan yoshda murojaat qilib, messalar, vokal ansambllar, madrigallar yaratish borasida katta tajribaga ega boigan. Uning madrigallarida stile concitato - hayajonli uslub shakllangan bo'lib, o'zining emotsional, dramatik hissiyotga boy tavsifi bilan ajralib turgan. Operaning mazmunini boyitgan holda kompozitor vokal va orkestr partiyalarining shakl va ifbdaviy imkoniyatlarini kengaytirib, uvertyura va duetni ular tarkibiga kiritadi.

Monteverdi "Lamento" (Nolish qo'shig'i) nomi bilan mashhur bo'lgan ariya turini yaratuvchisidir. Bugunda kompozitor qalamiga mansub "Ariadna" operasidan saqlanib qolgan yagona lavha "Ariadna yig'isi" ariyasi bizgacha yetib kelgan. Opera janri, shuningdek, katolik olamining markazi bo'lmish Rimda ham katta shuhrat qozondi. Cherkov ruhoniylari opera janri orqali cherkov ibodatiga kelganlarga samarali ta'sir qilish quroli sifatida qaraganlar. 1620-1640-yillarda Rim hokimiyati ustida o'tirgan Rim Papasining jiyanlari-kardinallar aka-uka Barberinilar o'zlarini homiy sifatida ko'rsatib, o'z saroylarida katta opera teatri qurdirganlar. Ammo undan yana ertaroq, Florensiya operalari bilan bir vaqtda Rimda boshqa janr - oratoriya vujudga keldi. Oratoriya xor, yakkaxonlar va orkestr uchun mo'ljallangan kompozitsiyani tashkil qilib, Muqaddas xristian voqeliklariga asoslangan. Ular cherkov qoshida ajratilgan maxsus xonalar - "oratoriyalarda" ijro etilgan. O'z navbatida, uning ijro etilishi, o'ziga xos sharoiti janmi nomlanishiga turtki bo'ldi. Birinchi oratoriya Emilio del Kavalieri qalamiga mansub bo'lgan "Tana va qalb haqida tasavvur" nomli asar hisoblanadi. Mazkur janmi rivojiga Djakomo Karissimi va Alessandro Stradellaning qo'shgan hissasi nihoyatda katta bo'lgan.

Fransuz operasi. Fransuz operasiga Jan-Batist Lyulli (1632-1687) tamal toshini qo'ygan, Lyudovik XIV hukmronlik qilgan davming kompozitorlar toifasini yorqin namoyandasidir. Lyulli ijod qilgan davr mutlaq monarxiyaning gullab-yashnagan davriga to'g'ri keladi. Kompozitorga rahnamolik qilgan fransuz qiroli Lyudovik XIV "Quyosh - bu Men" degan iborani ishlatishni xush

ko'rgan. O'z navbatida davr kayfiyati lirik tragediyaga ham kirib keldi. Antik va o'rta asr sujetlariga murojaat qilgan kompozitor ularni Vatan dovrug'i, qahramonlik va harbiylik g'alabalari ortida yoritib beradi. Lyulli operalarining sevimli qahramonlari - jangovar timsollar. Torkvato Tassoning "Ozod etilgan Irusalim" mashhur poemasining sujetiga asoslangan "Armida" operasining qahramoni Reno, antik afsonalar asosida yozilgan nomdosh operalar qahramonlari Tezey va Persey ham shular jumlasidan. Zero, Lyulli operalarida ishq-muhabbat mavzusi muhim rol o'ynagan taqdirda ham oliy burch hamisha hissiyotlardan

ustunligini, g'alabaga irodalilik esa oxirida "sehrli his" tuyg'ulardan" ustun kelishini namoyon etgan. So'nggi yillarda hajviy operaning rivoji uchun Pyer-Aleksandr Monseni, Andre-Ernest-Modest Gretri va ayniqsa, Fransua-Andre Filidor (1726-1795) qo'shgan ulushlari e'tiborga molik. Fransua-Andre Filidor - o'z vaqtining mashhur va iste'dodli shaxmatchisi tasodifan hajviy opera yozishga bel bog'ladi. Operalarning nomlanishi kompozitor asarlarining maishiy mazmunga murojaat qilganidan voqif qiladi: "Blez etikdo'z", "Temirchi", "O'tinchi". Ularda oddiy dehqon, kosiblar, ularning yashash tarzi, hayoti aks etiladi.

Ingliz operasi. Operaning bu davlatda tezkor tarixiy hayoti Angliyada sodir bo'lgan tarixiy-ijtimoiy shart-sharoitlariga borib taqalgan. XVII asr o'rtalarida burjua inqilobida g'alaba qozongan puritanlar qirol saroyi va féodal tabaqadorlar san'ati ramzi sifatida musiqaga qarshi chiqdilar. Organ uchun, shuningdek, kansona va richekarlar, tokkata va fantaziya, prelyudiya, kaprichchio, chakona, passakalya, xoral prelyudiyalar va boshqa asarlar yozilgan.

Nemis operasi. XVII va XVIII asrlardagi Yevropa davlatlari orasida iqtisodiy va siyosiy jihatdan Germaniya eng qoloq davlat hisoblangan. Ilm-fanda sxolastika va dogmatizm hukm surar, falsafa, huquq, matematika va hatto tabiatshunoslik din rahnamoligida edi. Nemis milliy operasini yaratish bo'yicha bir necha bor urinishlar bo'ldi. Shimoliy va Janubiy Olmoniyada opera teatrlari paydo bo'lardi, biroq milliy yo'nalish noturg'un va juda qisqa edi. Nemis kompozitori Genrix Shyusning birinchi opera asari nemi opera tarixining boshlanishi bo'ldi. Uning "Dafna" operasi 1627-yil Torgau shahrida ijro etildi. 1678-yilda Gamburgda opera teatri ochildi. Gamburg musiqa havaskorlarining jamiyati Collegium Musicum - shu kabi (ashkilotlarning birinchisi edi. O'sha davming eng savodli nemis san'atkorlaridan biri -N atan Zigmund Kussemining mehnati Gamburg operasining badiiy jihatdan o'sishiga sabab bo'ldi. Biroq Gamburg operasining eng yorqin va qiziqarli davri Reynxard Kayzerning nomi va uning ijodi bilan bog'liq. Reynxard Kayzer (1674-1739) opera xonandachiligi shakllarini ixtiro qilish bilan shuhrat qozongan edi, orkestr sadosidan keng miqyosda va erkin tarzda foydalana olardi. Rechitativlar ustida puxtalik bilan ishlardi.

XVIII asrning birinchi o'n yilligi Gamburg operasi uchun gullab-yashnagan davr bo'ldi. Gendel bilan musobaqalashib, Kayzer "Oktavia", "Nero'n" operalarini yozdi, bular uning eng yaxshi asarlari hisoblanadi. Biroq Kayzerning o'zi operaning inqirozi va uning barbod bo'lishiga sababchi bo'ldi. 1702-yil teatr boshqaruvi Kayzer qo'lga o'tdi va uning boshqaruv tizimini bilmasligi bu korxonani bankrotlikka olib keldi. Kayzer asarlarida milliy o'ziga xos xususiyat xiralashib, o'chib bordi.

Seria operasi. Bu davrda opera rivoji tanazzul chegarasiga kelib qoldi va g'oyaviy badiiy inqiroz kuzatila boshlandi. Operada kuylash ijrochilarning vokal texnikasini ko'rsatib beradigan ko'p sonli mohirona passajlar va koloraturalari bilan e'tiborni jalb qilardi. Shu tariqa opera vokal san'ati ustalari poygasiga aylanib ketdi, xuddi shuning uchun ham u «liboslardagi konsertlar» nomini oldi. Ko'plab kompozitorlar, jumladan, Gendel ham, o'z ijodida ushbu inqirozni bartaraf etishga harakat qilgan. Operaning haqiqiy islohotchisi sifatida K.V.Gluk «sahna» ga chiqdi. XVIII asrda buffa operasi maishiy-zamonaviy mavzular, musiqaning xalqona milliy poydevori bilan ajralib turadi. Mazkur janrning birinchi namunasi J.Pergolezining «Oqsochxonim» operasi bo'ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. B.Yoqubov "Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti"
2. B.Madrimov "Musiqa tarixi"
- 3.X.A.Trigulova "Xorijiy musiqa adabiyoti"
4. G.Tursunova "Jaxon musiqa tarixi"

